

Tháp Bà Ponagar: Giao thoa tín ngưỡng và Phật giáo giữa lòng di sản Champa

ISSN: 2734-9195 07:05 07/10/2025

Trải qua tiến trình Việt hóa và tiếp biến tôn giáo, hình ảnh “Mẹ Xứ Sở” không còn là di sản riêng của người Champa mà đã trở thành biểu tượng linh thiêng hòa nhập vào đời sống tinh thần của cộng đồng cư dân suốt nhiều thế kỷ.

Tháp Bà Ponagar - biểu tượng văn hóa linh thiêng xứ Trầm Hương

Ngày 10/07/2025, Khu di tích Tháp Bà Ponagar đã đón nhận Bằng xếp hạng Di tích quốc gia đặc biệt. Sự kiện không chỉ ghi dấu mốc lịch sử quan trọng đối với di tích Champa nổi tiếng Việt Nam, mà còn là niềm tự hào chung của người dân Khánh Hòa - nơi giao thoa giữa bản sắc văn hóa Champa cổ xưa và nhịp sống đương đại ven biển.

Tọa lạc trên đồi Cù Lao cao khoảng 10-12 m, bên bờ sông Cái thơ mộng, Tháp Bà Ponagar thuộc số 61 đường 2 Tháng 4, phường Vĩnh Phước, thành phố Nha Trang - cách trung tâm thành phố chỉ khoảng 2-3 km về phía Bắc. Với vị trí địa linh, nơi đây từ lâu đã trở thành điểm đến linh thiêng và văn hóa đặc sắc của xứ Trầm Hương.

Về mặt tâm linh, Tháp thờ nữ thần Po Ina Nagar - còn được người Việt sau này tôn xưng là Thiên Y Thánh Mẫu. Bà được coi là “Mẹ xứ sở”, vị nữ thần sáng tạo muôn loài, khai sinh sông ngòi, rừng cây, lúa thóc, dạy dân trồng trọt, dệt vải, dựng xây đời sống. Tín ngưỡng thờ Mẹ Thiên Y vì thế không chỉ là di sản của người Champa, mà còn được Việt hóa, lan truyền sâu rộng trong cộng đồng cư dân miền Trung - Nam Trung Bộ, trở thành sợi dây nối kết các nền văn hóa bản địa.

Tháp bà Ponagar. Ảnh sưu tầm.

Kiến trúc độc đáo Tháp Bà Ponagar

Theo sử liệu và nghiên cứu khảo cổ, quần thể Tháp Bà được người Champa xây dựng từ thế kỷ VII đến XIII bằng kỹ thuật gạch nung đặc biệt, không sử dụng vữa, kết dính khít đến mức khó lý giải. Khởi nguyên của di tích là một đền thờ bằng gỗ xuất hiện từ năm 646, đến năm 774 mới được trùng tu, xây dựng lại bằng gạch – mở đầu cho hành trình kiến tạo kỳ công kéo dài nhiều thế kỷ.

Toàn bộ quần thể gồm 3 khu vực chính theo trục từ thấp lên cao, mang nét đặc trưng của những đền đài từ hơn chục thế kỷ trước. Tầng tháp cổng đến nay không còn, chỉ có dấu tích còn sót lại những cột trụ và bậc thang bằng đá dẫn lên tầng giữa (được gọi là Mandapa). Mandapa tiếng Champa có nghĩa là nhà tĩnh tâm, là nơi khách hành hương nghỉ chân và chuẩn bị lễ vật để dâng lên nữ thần.

Bước lên tầng cao nhất, ngọn tháp sừng sững 23 mét sẽ hiện ra trước mắt bạn, tráng lệ, hùng vĩ. Tháp xây bằng gạch, khít mạch, không dùng bất kỳ một thứ chất kết dính nào hết. Lòng tháp rộng tới đỉnh, cửa tháp quay về hướng Đông. Mặt ngoài thân tháp có nhiều gờ, trụ, đỉnh các trụ thường đặt gạch trang trí hoa văn hình vòm tháp. Ngoài ra, thân tháp còn có nhiều tượng và phù điêu bằng

đất nung, trong đó có hình các tiên nữ, các loài thú như nai, ngỗng vàng, sư tử và đặc biệt hơn cả là tượng thần Ponagar, thần Tenexa.

Ở đây, nổi bật nhất là Tháp Bà Ponagar với bốn tầng, tượng trưng cho sắc đẹp, nghệ thuật và sự sáng tạo, bên trong có tượng nữ thần cao 2,6 mét, tạc bằng đá hoa cương màu đen, ngồi trên bệ đá uy nghiêm hình đài sen, lưng tựa phiến đá lớn hình lá bồ đề. Đây là một kiệt tác về điêu khắc Champa, là sự kết hợp hài hoà giữa kỹ thuật tượng tròn và chạm nổi. Các tháp khác thờ thần Shiva, thần Sanhaka và thần Ganeca.

Tháp bà Ponagar. Ảnh sưu tầm.

Lễ hội Ponagar

Hằng năm, từ ngày 20 đến 23 tháng 3 Âm lịch, lễ hội Tháp Bà Ponagar được tổ chức trọng thể tại khu di tích, thu hút hàng vạn lượt người dân địa phương, du khách thập phương và phật tử tham dự.

Lễ hội là dịp để cộng đồng tưởng niệm công đức Thiên Y Thánh Mẫu – vị thần Mẫu đã ban phước cho mùa màng, con cháu, mưa thuận gió hòa. Chuỗi hoạt động diễn ra phong phú gồm: lễ rước nước từ sông Cái lên đền thờ, lễ thay y phục cho tượng Mẫu, nghi thức thả hoa đăng, lễ cầu quốc thái dân an, nghi lễ dâng hương cổ truyền, cùng nhiều hình thức biểu đạt tín ngưỡng dân gian đặc sắc.

Đặc biệt, chủ đề lễ hội năm 2025 là “*Huyền thoại Mẹ Xứ Sở*”, nhằm tôn vinh vai trò của Thiên Y Thánh Mẫu như một biểu tượng của tình mẫu tử, sự sinh sôi và bảo hộ cộng đồng. Không gian lễ hội cũng là nơi giao thoa tín ngưỡng Champa

cổ và văn hóa Việt, thể hiện qua các màn trình diễn nghệ thuật dân gian như: múa Bông, múa Cọp, múa bóng, cùng hoạt động giao lưu văn hóa, tâm linh đậm chất bản địa.

Lễ hội Tháp Bà không chỉ là một sự kiện văn hóa – tín ngưỡng, mà còn là dịp để các thế hệ trở về cội nguồn tâm linh, gắn kết cộng đồng, lan tỏa niềm tin vào sự che chở của “*Mẹ Xứ Sở*” trong dòng chảy hiện đại.

Chi tiết điêu khắc tháp bà Ponagar. Ảnh sưu tầm.

Thiên Y Thánh Mẫu - từ tín ngưỡng bản địa đến sự giao thoa tinh thần Phật giáo

Tín ngưỡng thờ Thiên Y Thánh Mẫu – tên Việt hóa của nữ thần Po Ina Nagar trong văn hóa Champa – là một nét văn hoá tâm linh bản địa, vừa gần gũi với đời sống dân gian, vừa mở ra chiều sâu triết lý thiêng liêng. Trải qua tiến trình Việt hóa và tiếp biến tôn giáo, hình ảnh “*Mẹ Xứ Sở*” không còn là di sản riêng của người Champa mà đã trở thành biểu tượng linh thiêng vượt lên khỏi biên giới sắc tộc, ngôn ngữ, tín ngưỡng, hòa nhập vào đời sống tinh thần của cộng đồng cư dân suốt nhiều thế kỷ.

Tín ngưỡng ấy không chỉ dừng lại ở ước vọng mùa màng tốt tươi, con cháu hiển vinh, hay quốc thái dân an. Nó còn hàm chứa tinh thần mẫu tính cứu độ – hình ảnh của một từ mẫu bao dung, sẵn sàng che chở muôn loài không phân biệt sang – hèn, thiện – ác.

Cách người dân xưng tụng Thiên Y Thánh Mẫu là “*Đức Mẹ, Phật Mẫu*”; không khác mấy so với hành trì nương tựa Tam bảo trong đạo Phật. Nếu người Phật tử

tìm về Phật – Pháp – Tăng như ba ngọn đuốc soi đường thì với nhiều người dân miền Trung, đặc biệt là cư dân ven biển Khánh Hòa, Thiên Y Thánh Mẫu chính là nơi nương tựa tâm linh – là suối nguồn của yêu thương, che chở, và hóa giải khổ đau.

Thiên Y Thánh Mẫu tại tháp bà Ponagar. Ảnh sưu tầm.

Tại các kỳ lễ hội Ponagar, nhiều nghi lễ Phật giáo được đan xen cùng nghi thức dân gian như: tụng kinh cầu siêu, phóng sinh, thuyết pháp về công hạnh từ bi của Mẹ, góp phần Phật giáo hóa tín ngưỡng bản địa một cách tự nhiên và bền vững. Tôn giáo không đứng tách rời mà đồng hành cùng tín ngưỡng như hai dòng nước hòa vào một con sông tâm linh, nuôi dưỡng đời sống tinh thần cho quần chúng nhân dân. Sự dung hợp ấy không tạo nên xung đột, mà thấm đẫm hồn dân tộc.

Điều đặc biệt nữa, đó là hình ảnh Quán Thế Âm Bồ tát với khả năng hiện thân đa dạng để cứu độ muôn loài chính là một biểu tượng từ bi linh ứng thường được nhắc đến trong Phật giáo Đại thừa. Và cũng chính trong tinh thần đó, Thiên Y Thánh Mẫu được cảm nhận như một hóa thân của Bồ tát giữa đời thường: một người Mẹ linh thiêng, gần gũi, dịu dàng mà cũng đầy quyền năng, lắng nghe nỗi khổ trần gian và dang tay cứu độ.

Người dân miền Trung khi dâng hương cầu nguyện Mẹ Thiên Y, lòng đầy thành kính như khi quỳ dưới chân tượng Quán Âm, tay chấp nguyện xin giữa khói trầm bảng lảng. Cả hai đều là biểu tượng của tình yêu thương không điều kiện, là nơi để tâm hồn quay về, để lòng người mềm lại giữa cuộc sống nhiều biến động.

Trong sự tương giao ấy, Phật giáo không tách biệt mà hòa vào dòng chảy tín ngưỡng bản địa, làm giàu thêm chất liệu tâm linh cho người Việt. Thiên Y Thánh Mẫu – Quán Âm của miền duyên hải – chính là nơi người dân nương tựa tâm linh như người Phật tử nương tựa Tam bảo, cùng giữ cho đời sống tinh thần luôn được nuôi dưỡng bằng yêu thương, tỉnh thức và lòng biết ơn.

Tổng hợp: **Mạnh Đức/Tham khảo: vietnam.vnanet.vn**